

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-64-55>

УДК 332:339.138

ПЛАНУВАННЯ ПРОСТОРОВОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ: СКЛАДОВІ ТА ОЦІНКА

SPATIAL DEVELOPMENT PLANNING OF THE REGION: COMPONENTS AND ASSESSMENT

Манаєнко Ірина Миколаївна

кандидат економічних наук, доцент,
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3246-3603>

Голук Вікторія Ярославівна

кандидат економічних наук, доцент,
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8050-4158>

Manaienko Iryna, Holiuk Viktoriia

National Technical University of Ukraine
"Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

Стаття присвячена актуальній тематичі планування просторового розвитку регіону. Сформовано спрощену структуру економіки регіону. Визначено принципи та фактори впливу на економіку регіону в контексті авторських напрацювань на наукових здобутків інших вчених. Визначено перелік показників за такими факторами як геополітичні, природно-ресурсні, демографічні, а також показників, що свідчать про місце регіону в економіці країни, його зовнішньоекономічна діяльність, а також інноваційна та інвестиційна. Обґрунтовано, що при плануванні просторового розвитку має місце трьох рівнева структура: рівень держави – рівень регіону – рівень об'єднаної територіальної громади. В дослідженні запропоновано звернути увагу на рівень ОТГ оскільки є приклади ефективної реалізації концепцій просторового розвитку за підтримки міжнародних партнерів. В статті наведено окремі показники Закарпатської області, на основі яких доречно розробляти просторове планування.

Ключові слова: розвиток, регіон, просторове планування, показники, підприємства.

The article is devoted to the actual topic of spatial development planning of the region. A simplified structure of the region's economy has been formed. The principles and factors of influence on the economy of the region are determined in the context of the author's work on the scientific achievements of other scientists. A list of indicators based on such factors as geopolitical, natural-resource, demographic, as well as indicators indicating the place of the region in the country's economy, its foreign economic activity, as well as innovative and investment activity, was defined. The formed set of indicators, subject to their qualitative assessment, allows effective planning of the development of the region and the basis of identified weak positions and/or strengths. For example, to investigate the place of the region in the economy of Ukraine, to accumulate the following indicators: GDP of Ukraine and gross regional product; gross regional product per person; the share of gross regional product in the total; specific weight of the region in the national main socio-economic indicators; available income of the population per person; the share of the region in the total income of the population of Ukraine; emissions of pollutants into the atmosphere, etc. At the end of the article, a number of indicators are presented on the example of the Transcarpathian region as a fragmentary indication of the process of spatial development. It is substantiated that a three-level structure is used for spatial development planning: the state level – the regional level – the level of the united territorial community. It was emphasized that in August 2018, CANactions School initiated the educational and practical program "Integrated Spatial Planning for United Territorial Communities" and was implemented with the support of the "U-LEAD with Europe" program, the program was focused on the adaptation of European approaches to urban and regional development to the functioning of the newly created territorial units of Ukraine – united territorial communities. In the study, it is proposed to pay attention to the level of OTG, as there are examples of effective implementation of spatial development concepts with the support of international partners. The article presents individual indicators of the Transcarpathian region, on the basis of which it is appropriate to develop spatial planning.

Keywords: development, region, spatial planning, indicators, enterprises.

Постановка проблеми. Комплексний розвиток економіки країни закладається в мезо- та мікрорівні, за умови якісної комбінації засад планування розвитку суб'єктів бізнесу. Тим не менш, важливо окреслювати просторовий розвиток регіону, який створює фундамент функціонування суб'єктам бізнесу певної території. Тому саме на основі правильного панування можливе доречне використання наявних ресурсів та умов для подальшого розвитку. Планування просторового розвитку показало свої результати на терені європейських країн і має бути імплементовано в українські реалії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями просторового розвитку займається низка науковців та наукових шкіл. Маруняк Є. О. досліджує територіальне планування через призму еволюції та сучасних напрямків [2]. Група науковців [3] щодо просторового планування працюють в межах Програми інтегрованого просторового планування для об'єднаних територіальних громад, що є важливим в цьому напрямку з точки зору практичності. Просторова організація бізнесу в регіонах України через призму форм та механізмів регулювання розглядається науковою школою Мельника М. І. [5]. Вітюк А. В. [1] вважає що, вивчення особливостей розвитку промислових форм організації бізнесу полягає в їх обґрунтованого існуванні та активізації економічного зростання при створенні сприятливих умов реалізації їх конкурентних переваг.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. З урахуванням суттєвих напрацювань теоретичного базису та практичних аспектів, не втрачає актуальність розвиток просторового планування в ніші визначення складових оцінювання просторового розвитку, саме цьому і присвячене дане дослідження.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є формування набору складових при плануванні просторового розвитку регіону з метою його оцінки на основі комбінованого підходу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Просторова організація економіки регіону багатогранне та мультидисциплінарне поняття, яке піддається корегуванню в процесі зміни факторів макро- та мезосередовища. В цілому, економіку регіону слід розглядати з позиції просторової організації та факторів впливу на економіку регіону (рис. 1).

На стан просторового розвитку впливають ще і такі важливі фактори [1]:

1. Режим використання території (урахування місцевості та сукупності проведених на ній робіт, рівень важливості даного виду господарської діяльності саме для цієї місцевості тощо).

2. Ступінь розвиненості (наявність кваліфікованих кадрів, приватної ініціативи, стартап-майданчики, діяльність громадських організацій, розвиток малого бізнесу, інформаційні потоки).

Рис. 1. Спрощена структура економіки регіону

Джерело: побудовано автором

3. Ресурсозабезпеченість (наявність електро-, газо-, водопостачання, базової сировини або джерел її створення).

4. Галузева спрямованість регіону (сільськогосподарська, промислова, туристична).

5. Етнічний склад населення (моно-, бі-, поліетнічні території) тощо.

Маруняк Є. О. виокремлює принципи сучасного просторового планування: системності й комплексності; багатокомпонентності та ієрархічності; збалансованості соціальної, економічної, екологічної складових; гнучкості та динамічності; унікальності; децентралізації та адресної відповідальності; суспільної екологічності (або екологічної дружності); доступності та відкритості планувальних процесів і даних; діалогу та залучення всіх зацікавлених сторін; зовнішньої інтегрованості та відповідності парадигми суспільного розвитку [2].

З метою комплексної оцінки розвитку та просторової організації регіону варто систематизувати комплекс показників, які свідчать про тренди та динаміку розвитку регіону. Зазначені показники дозволяють, за умови їх якісної оцінки, здійснити ефективно планування розвитку регіону та основі виявлених слабких позицій та/чи сильних сторін.

Щоб провести дослідження просторової організації регіону за такими факторами, як геополітичні, природно-ресурсні, демографічні, варто акумулювати та проаналізувати такі сфери:

- ЕГП області, доречно скласти таблицю переваг та недоліків ЕГП області по відношенню до зарубіжних країн / інших регіонів країни /наближеність до водних та інших вагомих ресурсів;

- природно ресурсні фактори, доречно скласти узагальнюючу таблицю (для кожного виду ресурсів, які домінують в області): вагомими ресурси області / для яких галузей є важливими / назви підприємств цієї галузі. тобто показати, що є ресурси і далі функціонування відповідних підприємств;

- демографічні фактори на основі таких показників: кількості наявного населення, природний приріст (скорочення) населення та міграційний, безробіття населення у віці 15–70 років (за методологією МОП) тощо.

Дослідити місце регіону в Україні варто на основі показників, які дозволяють визначити яку роль відіграє регіон для країни в цілому:

- ВВП України та валовий регіональний продукт;

- валовий регіональний продукт у розрахунку на одну особу;

- частка валового регіонального продукту в загальному підсумку;

- питома вага регіонів в загальнодержавних основних соціально-економічних показниках;

- наявний дохід населення у розрахунку на одну особу;

- частка регіону в загальному обсязі доходів населення України ;

- викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення, частка від загальнодержавного показники.

Оцінка розвитку економіки зазвичай здійснюється за сферами економіки, тобто промисловості, АПК, сфера послуг. В даному випадку доречно акумулювати статистичну інформацію такого характеру:

- частка регіону в загальному обсязі випуску України в основних цінах;

- частка регіону у загальному обсязі випуску в основних цінах за видами економічної діяльності А, В, С та ще 2-3 категорії з найбільшою часткою;

- частка регіону в загальному обсязі валової доданої вартості України.

Аналіз зовнішньоекономічної діяльності регіону посідає ключове місце у його комплексній оцінці. Визначити яку роль відіграє область у ЗЕД країни, в чому його експортно орієнтованість, можна на основі таких показників:

- загальні обсяги експорту та імпорту товарів;

- товарна структура експорту та імпорту регіону;

- географічна структура експорту та імпорту товарів регіону;

- загальні обсяги експорту та імпорту послуг;

- структура експорту та імпорту послуг;

- географічна структура експорту та імпорту послуг регіону.

Оцінка інвестиційної та інноваційної діяльності зводиться до дослідження відповідних тенденцій та аналізу найбільш інвестиційних впливань в економіку регіону. Вагомими в цьому секторі є показники:

- витрати на наукові дослідження і розробки в абсолютному значенні та частка та від загальнодержавного значення;

- кількість інноваційно активних промислових підприємств, одиниць та % від загальнодержавного значення;

- обсяг реалізованої інноваційної промислової продукції (товарів, послуг) та

частка до загального обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) промислових підприємств;

– капітальні інвестиції, частка у загальнодержавному обсязі;

– капітальні інвестиції на охорону навколишнього природного середовища, частка у загальнодержавному обсязі.

Якщо відповідні показники співставляти з показниками інших регіонів, то отримаємо більш достовірну інформацію про динамічність розвитку регіону. Просторова організація економіки регіону та планування його розвитку багато в чому визначається концепціями та стратегіями регіонального розвитку. І тут має місце трьох рівнева структура: рівень держави – рівень регіону – рівень об'єднаної територіальної громади (ОТГ). В рамках даного дослідження пропонується звернути увагу на рівень ОТГ оскільки є приклади афективної реалізації концепцій просторового розвитку за підтримки міжнародних партнерів, рис. 2.

У серпні 2018 року CANactions School ініціювала освітньо-практичну програму «Інтегроване просторове планування для об'єднаних територіальних громад», що була впроваджена за підтримки програми «U-LEAD з Європою». Програма була орієнтована на адаптацію європейських підходів міського і регіонального розвитку до функціонування новостворених територіальних одиниць України – об'єднаних територіальних громад (ОТГ). В рамках програми фахівці у сфері просторового планування взаємодіяли з представниками територіальних громад та спільно напрацьовували сценарії розвитку території ОТГ. Підсумком програми було створення концепції просторового розвитку 30 ОТГ, представники яких брали участь у програмі [3]. Проте низка факторів економічного, політичного, а з 2022 року ще й військового характеру гальмують ефективне впровадження просторового планування окремих регіонів та територіальних громад.

Надалі пропонуємо фрагментарно дослідити Закарпатську область на основі запропонованого наукового підходу до вибору показників, що свідчать про стан та динаміку розвитку економіки регіону. В цілому, Закарпатська область – одна з наймолодших областей України, як адміністративно-територіальна одиниця утворена 22 січня 1946 року, в якій станом на 1 січня 2022 року проживає а 1244,5 тис. осіб. [4]

Фундаментом просторового розвитку регіону є його економіко-географічне розміщення

(ЕГП). Перевагами ЕПГ Закарпатської області є комбінація географічного, культурного та ресурсного складових. Географічне розташування – Закарпатська область має кордон з Угорщиною, Словаччиною, Румунією та Польщею, що може сприяти торгівлі з країнами. Область розташована дуже далеко від лінії фронту, тому вважається найбезпечнішою областю в наш час. Туризм – Регіон відомий своєю природною красою, гірськими курортами та історичними пам'ятками, що сприяє розвитку туристичної галузі. Культурний обмін – Закарпатська область має багатий культурний спадок і може співпрацювати з сусідніми країнами у сфері культурних обмінів. Природно-ресурсний потенціал – серед корисних копалин державного значення на Закарпатті виділяють, перш за все, поліметали: газ, золото та супутні, ртуть, свинець, цинк. Недоліки ЕГП є теж міждисциплінарного характеру. Економічні виклики – рівень економічного розвитку Закарпаття може бути нижчим порівняно з деякими зарубіжними країнами, що призводить до відтоку робочої сили. Інфраструктура – інфраструктура в регіоні може бути менш розвиненою, порівняно з деякими зарубіжними країнами, що може обмежувати інвестиції та розвиток. Міграційний тиск – Закарпатська область може бути схильною до міграційного тиску бо має кордонне розташування, що може створювати економічні й соціальні виклики. Геополітичні напруги – геополітичні конфлікти між сусідніми країнами можуть впливати на стабільність та безпеку в регіоні.

З урахуванням економіко-географічних передумов розвитку області, доречно проаналізувати її економічні показники (таблиця 1).

Закарпатська область все ж таки відіграє важливу роль в розвитку України, але за статистичними показниками вона показує не дуже позитивну динаміку як і у ВВП, так і у валовому регіональному продукті у загальному підсумку. Але варто зауважити, що Закарпатська область є однією із найекологічніших за часткою викидів забруднюючих речовин в атмосферу від стаціонарних джерел (таблиця 2).

Важливо також досліджувати обсяг валової доданої вартості, оскільки це свідчить про активність економічної діяльності та різних етапах економічного циклу, таблиця 3.

Закарпатська область відзначилася позитивною динамікою у зростанні валової доданої вартості з 2020 по 2021 рік, проте у відсотковому плані її роль зменшилась у

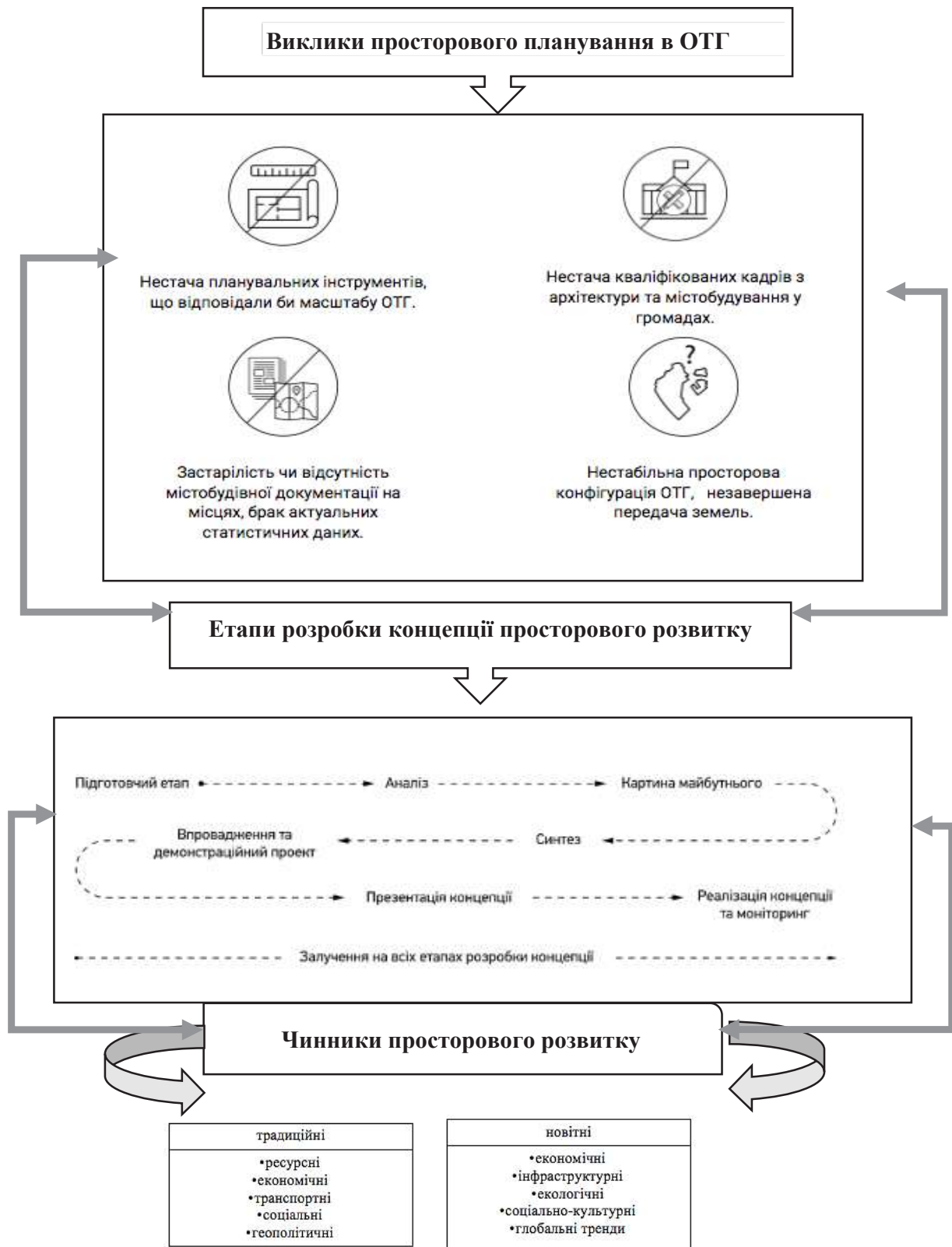

Рис. 2. Послідовність розробки просторового планування

Джерело: складено автором на основі джерела [4; 5, с. 110]

загальнодержавних показниках. Наприклад, порівнюючи з Дніпропетровською, Харківською та Чернівецькою областями, Закар-

патська залишається менш впливовою за валовою доданою вартістю. У порівнянні з Дніпропетровською, яка має найвищий показ-

Таблиця 1

ВВП України та ВРП Закарпатської області 2020–2022

Показник	2020	2021
Валовий внутрішній продукт України (номінальний), млн грн	4194102	5459574
Валовий регіональний продукт, у фактичних цінах, млн грн	62022	75626
Валовий регіональний продукт у розрахунку на одну особу, у фактичних цінах, грн	49538	60632
Частка валового регіонального продукту в загальному підсумку, %	1,5	1,4

Джерело: складено авторами на основі джерела [6; 7]

Таблиця 2

Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення 2015-2021 рр. (тис. т) та частка від загальнодержавного показника

Рік	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
тис. т	4,4	4,8	3,2	4,0	3,7	3,3	2,8
%	0,154	0,156	0,124	0,159	0,15	0,147	0,125

Джерело: складено авторами на основі джерела [8]

Таблиця 3

Частка регіонів у в загальному обсязі валової доданої вартості України

Область, рік	Валова додана вартість, у фактичних цінах, млн грн	Частка регіону в загальному обсязі валової доданої вартості України, %
Закарпатська		
2020	55 941	1,6
2021	67 322	1,4
Дніпропетровська		
2020	325 289	9,0
2021	473 037	10,1
Харківська		
2020	222 486	6,1
2021	278 315	5,9
Чернівецька		
2020	41 192	1,1
2021	50 477	1,1

Джерело: складено авторами на основі джерела [9]

ник в обох роках і велику частку в загальному випуску України, Харківська та Чернівецька області також показують позитивну динаміку, але мають менші обсяги валової доданої вартості порівняно з Дніпропетровщиною. Тож, Закарпатська область продемонструвала ріст валової доданої вартості, але залишається менш впливовою в економіці України порівняно з іншими регіонами.

Інвестиційна та інноваційна діяльність дає змогу активізувати розвиток соціально-економічної системи регіону, таблиця 4.

Інноваційна діяльність у Закарпатській області розвивається досить повільно, витрати на наукові дослідження та розробки не сягнули навіть 1% від загальнодержавного значення. А це означає, що саме в цей регіон України вливається досить не значна кількість коштів на розвиток і це може бути потенційним драйвером розвитку.

Висновки. Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що планування просторового розвитку регіону має комбінований характер та підлягає коригуванню під впливом

Таблиця 4

Показники інноваційної діяльності Закарпатської області у 2020 році

Показник	Значення
Витрати на наукові дослідження і розробки	
Млн грн	84,9
% від загальнодержавного значення	0,5
Кількість інноваційно активних промислових підприємств	
одиниці	10
% від загальнодержавного значення	1,2
Обсяг реалізованої інноваційної промислової продукції (товарів, послуг)	
тис. грн	89199
% до загального обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) промислових підприємств	0,4

Джерело: складено авторами на основі джерела [10]

зовнішніх факторів. Фундаментом дослідження просторової організації регіону є набір таких факторів, як геополітичні, природно-ресурсні, демографічні. В цілому, планування просторового розвитку регіону базується на аналізі низки показників діяльності регіону і прогрес-

сивних напрацюваннях наукових шкіл щодо методів і методик просторового планування. Перспективними напрямками подальших досліджень можуть бути розробка альтернативних варіантів розвитку регіону в контексті європейських практик просторового планування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вітюк А. В. Ідентифікація змісту та значення просторового розвитку підприємства. *БізнесІнформ*. 2020. С. 359–366.
2. Маруняк Є. О. Територіальне (просторове) планування: зміст, еволюція та основні сучасні напрями. *Український географічний журнал*. 2014. № 2. С. 22–31. URL: https://ukrgeojournal.org.ua/sites/default/files/UGJ_2014_2_22-31.pdf
3. Інтегроване просторове планування для об'єднаних територіальних громад. URL: <https://hromada.canactions.com/pro-prohramu/>
4. Закарпаття. URL: <https://zakarpattyachko.com.ua/pryroda.html>
5. Просторова організація бізнесу в регіонах України: форми та механізми регулювання: монографія у 2-х томах. Т. 1 / НАН України. Державна установа «Інститут регіональних досліджень ім. М. І. Долішнього НАН України»; наук. ред. М. І. Мельник. Львів, 2019. 377 с.
6. Мінфін. ВВП в Україні. URL: <https://index.minfin.com.ua/economy/gdp/>
7. Держстат України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>
8. Статистичний збірник «Регіони України» 2021. Частина 1. Державна служба статистики України. За редакцією Ігоря Вернера. Відповідальна за випуск Марія Тімоніна. 276 с. URL: <https://stat.gov.ua/sites/default/files/2023>
9. Валовий регіональний продукт. Статистичний збірник. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2023/05/zb_vrp_2021.pdf
10. Статистичний збірник «Регіони України» 2021. II Частина. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ2_u.htm

REFERENCES:

1. Vitiuk A.V. (2020) Identyfikatsiia zmistu ta znachennia prostorovoho rozvytku pydpriemstva [Identification of the content and significance of the spatial development of the enterprise]. *BiznesInform* [BusinessInform], pp. 359–366. (in Ukrainian)
2. Maruniak Ye.O. (2014) Terytorialne (prostoro)ve planuvannia: zmist, evoliutsiia ta osnovni suchasni napriamy [Territorial (spatial) planning: content, evolution and main modern directions]. *Ukrainskyi heohrafichnyi*

zhurnal [Ukrainian Geographical Journal], № 2, pp. 22–31. Available at: https://ukrgeojournal.org.ua/sites/default/files/UGJ_2014_2_22-31.pdf

3. Intehrovane prostoro ve planuvannia dlia obiednanykh terytorialnykh hromad [Integrated spatial planning for united territorial communities]. Available at: <https://hromada.canactions.com/pro-prohramu/>

4. Zakarpattia [Transcarpathia]. Available at: <https://zakarpattyachko.com.ua/pryroda.html>

5. Melnyk M. I. (2019) Prostorova orhanizatsiia biznesu v rehionakh Ukrainy: formy ta mekhanizmy rehuliuvan-
nia [Spatial organization of business in the regions of Ukraine: forms and mechanisms of regulation]. monohrafiia
u 2-kh tomakh. T. 1. NAN Ukrainy. Derzhavna ustanova «Instytut rehionalnykh doslidzhen im. M. I. Dolishnoho
NAN Ukrainy»; nauk. red. M.I. Melnyk. Lviv. 377 p. (in Ukrainian)

6. Minfin. VVP v Ukraini [Ministry of Finance. GDP in Ukraine]. Available at: <https://index.minfin.com.ua/economy/gdp/>

7. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]. Available at: <https://www.ukrstat.gov.ua/>

8. Statystychnyi zbirnyk «Rehiony Ukrainy» 2021. Chastyna 1. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Za reda-
ktsiieiu Ihoria Verner. Vidpovidalna za vypusk Mariia Timonina [Statistical collection "Regions of Ukraine" 2021.
Part 1. State Statistics Service of Ukraine. Edited by Ihor Werner. The person responsible for the issue is Maria
Timonina]. 276 p. Available at: <https://stat.gov.ua/sites/default/files/2023>

9. Valovy rehionalnyi produkt. Statystychnyi zbirnyk [Gross regional product. Statistical collection]. Available at: https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2023/05/zb_vrp_2021.pdf

10. Statystychnyi zbirnyk «Rehiony Ukrainy» 2021. II Chastyna [Statistical collection "Regions of Ukraine"
2021. Part II]. Available at: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ2_u.htm